

mesvár 1898. – *Kováts Sándor*: A csanádi papnevelde története. Temesvár 1908. – *Juhász Kálmán*: Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyében. Bp. 1926. – Uő: A csanádi püspökség története (alapításától 1699-ig) I-VIII. Makó 1930-1947. – Uő: A csanádi székeskáptalan a középkorban 1030-1552. Makó 1941. – *Lotz Antal*: A csanádi egyházmegye vázlatos története. in: Csanádi egyházmegye jubileumi évkönyve 1980. Szeged 1980. 9-42. old.

Természetvédelem Csongrád megyében

A Tisza középső folyása mentén elterülő megyénk, alföldünk legalacsonyabb részén, nem rendelkezvén a környező megyékkel szemben természetes határokkal, azoktól növény- s állatföldrajzi tekintetben nem különíthető el. A Tisza észak-déli irányban szeli át, két részre: a vizekben gazdag bal parti *Tiszántúlra* és a szárazabb, homokos *Duna-Tisza közí* részre osztva. Manapság teljes egészében „kultúrtáj”, melynek típusaiban az egykori nagy vízi- és mocsárvilág élőlényekének csupán hímrendőit találjuk meg. A folyó árterületei a lecsapolást követően elszikesedtek, vagy feltördelve szántókká váltak, megőrizve néhol az egykori ligeterdők maradványait. A kiterjedt löszhátak élővilága csak nyomokban maradt meg, utak, mezsgyék szegélyein, melyek a legtarkább gyomnövényektől ékesek. Az ősi képet, az erdős pusztát a homok őrizte meg napjainkra. Legfeltűnőbbben a növényzet mutatja a változást, melyhez az állatvilág alkalmazkodni kényszerült.

Me gyénk síkság, átlagos 85-86 m-es tengerszint fölötti magasságokkal. Éghajlata kontinentális, szélsőségekkel (510-570 mm-es csapadékmennyiséggel), sok napsütéssel, kései és korai fagyokkal, tartós kánikulával. Területünkön *homok, lösz és iszapöntési* talajokat találunk. A lösz megművelhető termőföld. Hozzánk tartozik hazánk nagy homokterületének keleti határa, ma már egy-két buckára szorítkozva. A futóhomok egykor még községeket fenyegetett elnyeléssel. Megkötésére telepített akác-nyárfa (néhol erdei és fekete fenyő) erdők a régi pusztai növény- s állatvilág menedékei. A tavasszal víz áztatta buckaközöket, tocsogós területeket nevezi népünk *semlyéknek*, vagy *sömlyéknek*.

A szikes talajok három fajtája (*szoloncsák, szolonyec, s szology*) nálunk sokféle megtalálható. Nyaranta kopár foltokon, ahol a sőtartalom kivirágzik, sőtűző növények (akár Európa más részein, a tengerparton) élnek. A homokon igen virágzó a szőlő- és gyümölcskultúra, néhol az állattenyésztés nyomait is láthatjuk. A löszterületeken gabona, s a Tiszán-túl egykori mocsarai helyén jöminőségű kukorica terem.

A török elleni háborúk másfél százada alatt csaknem lakatlanná vált megyénk. De erdőtelepítésről szólo följegyzést már 1770-ből találunk. A XVIII. sz. végén már nagyobb lendületet vett az erdőültetés. Századunk 30-as éveiben Szeged határában már csaknem 7000 holdnyi erdőről beszélhettünk, a hanyatlás az 50-es években következett be, amikor az erdőt csupán jövedelmi forrásnak tekintették. Mai nap a megye területén kisebb-nagyobb erdőfoltoktól eltekintve *Ásotthalom, Csorva, Csengele, Kistelek, Tömörkény, Sövényháza, Sándorfalva, Derekegyháza, Nagymágocs* határában, a tiszai ártéren *Csongrádól Tápéig*, a Maros mentén *Makó, Kiszombor, Ferencszállás, Klárafalva, Maroslele* határában találunk összefüggő akác, nyárfa, fenyő, fűz, tölgy stb. erdőket.

Me gyénk szegélyét alkotó homokterület élővilága szegényebb a Bács-Kiskun s az ezzel szomszédos Pest megyénél. Föltűző az összefüggő boróka (*Juniperus*) állományok hiánya. „Klasszikus” növényünk, az árvalányhaj s a bóránypirosító (*Alkanna*) mellett két, Alföldön őshonos ritkaságunk, a homoki kikerics (*Colchicum arenarium*) s az egyhajú virág (*Bulbocodium vernum*). Tájunk szépségére jellemző: a *sömlyék*ek kora tavasztól késő őszig sárga, piros, majd lila színű „aspectusa”, virágszőnyege

(mocsári gólyahír, aggófű, a kosborok s a sziki csillag successiója). Egyes területek értékességét manapság szokásos a ritka Orchideák-kal fémjelezni. A hazánkban honos vadontermő ezen szépségeiből nincs hiány. Az összesen 47 fajból megyénkben 20 faj és három alfaj él!

Ennyit dióhéjban szülőföldemről, amelynek tájait immár a hetedik évtizede járom, s amely az irodalomba mint *Homokország* vonult be, ahol ugyanis – Tömörkény szerint – nem az a baj a homokszemet illetőleg, hogy igen apró, mint inkább az, hogy sok van belőle. Ez a vidék a nagyközönség előtt, mint *Vadvízország* lett ismeretes. Itt készült a *Tiszavirág* című ismeretterjesztő film, melynek létrejöttében, munkatársként magam is részt vettem. Mint kisdíjakkal, először az 1930-as évek elején tanárom *Czögler Kálmán* ismertette meg, amikor a *Bilicsi-tó*-hoz vitt magával gyűjtőútjára.

De hol van már az a tó...? Hatvan év távlatából, már nyomát sem látom. De hol is vannak már *Homokország* tudományos kutatásának hősei, hol van a szegedi erdők atyja, *Kiss Feri* bátyám, *Móra Ferenc* barátja, hol van a megye mikrobiológiai kutatásának megindítója, *Győrffy István*, kinek iskolájában lettem ennek a tájnak szerelmese hagyományaik útjára lépve; amely tájnak szépsége teljében még bámulója, pusztulása kezdetének tanúja lehettem. Hol van már a régi növény- és állatvilág, melynek eltűnése együtt nőtt éveim számával? Még a piacon *Veronka* néne a csorvai tanyáról, árulta zsineggel összekötött „*táragy gyökereit*”. Eltűnt határunkból a fekete kökörcsin, mely keletről vándorolt ide, együtt a magyarsággal. Eltűnt a kolokán (*Stratiotes*), a vidrafű (*Menyanthes*), melyek virágzásában az egykori *Levelény* mocsarában néhai kutatótársammal, *Timár Lajos*-sal még „élőben” gyönyörködhattunk.

A harmincas években még nem ismertük azt a szót, hogy természetvédelem. Ez úgy döbbsent be századunk közepébe. Amikor a *Zsombói-erdő*ben föltűnt a ritka tőzegpáfrány és az édesvízi szivacs állománya csökkenése, utóbbinak teljes eltűnése.

Ekkortájt jelent meg a *Bátorliget élővilága* (Székessy Vilmos szerkesztésében) című tudományos munka, mely hosszú, kollektív kutatómunka eredményeként elsőként mutatta be hazánk természeti büszkeségét. Ekkor vált ismertté *Beretz Péter* fölfedezése a *Fehértó*-ról, hol az élővilágot a maga érintetlenségében még tanulmányozni lehetett. Ezt követték sorra, védett területeink, melyek teljes felsorolása nem lehet írássom célja. Elég megemlíteni a *Zsombói-erdő* őslámpamaradványát, a *Csipak-Tanaszi* sömlyéket, a pusztaszeri rezervátummal kapcsolatosan *Dongér*- vagy *Büdös-szék*, a *Csaj-tó*, *Nagyszék* (Kiskundorozsma), a Tisza mente területei közül a *Saséri* rezervátumot, a „Mártélyi tájvédelmi körzet” kijelölését, továbbá *Labodár*- és *Körtvélyes* holtágak fűz-ligeteinek lebegő hínáros, sulymos, tündérrózsás szigeteit.

S ami homokterületeinket illeti, említésre érdemes a legnagyobb múltra visszatekinthető, fehér- és szürkenyáras ligeterdő az *Ásotthalmi emlékerdő* melynek kutatása a szegedi egyetem növénytani intézetének programja volt. Az elpusztult ősi homoki lomberdők pótlására csaknem 120 évvel ezelőtt hozott határozatot Szeged város tanácsa, a szakemberek képzése céljából, minek eredménye az *Ásotthalmi tanulmány-erdő* lett.

Szólnunk kell az élővilág kutatása történetéről, s nem utolsó sorban a Tisza tudományos kutatásáról. Az első adatokat megyénk élővilágáról az olasz polihisztor *L. F. Marsigli* közli hat kötetes, 1726-ban Hágában megjelent művében, amikor a lila ökörfarkkórót említi Szeged határából, s ugyancsak innen számol be elsőnek a világirodalomban a tiszavirág rajzásáról, kereken 300 esztendeje. A nagy magyar flórakutató *Kitaibel Pál* 1810-ben érinti kutatóútjai során Csongrád megye területét. A múlt századból említsük meg *Herman Ottót*, aki a tiszai halakról írt klasszikus művében (*A magyar halászat könyve*) Szeged környéki halászoktól szerzi adatait. A század végén *Vánky József* és *Vellay Imre* közös tanulmányban számol be elsőként megyei, szűkebb értelemben Szeged környéke rovarvilágáról, fölfigyelve a változásokra, amit a „nagy